

UOT 339

AVROPA İTTİFAQI İNTEQRASIYA QRUPUNUN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ FƏALİYYƏT MEXANİZMLƏRİ

HƏMİDOVA ALMAS MƏMMƏDAĞA qızı

Sumqayıt Dövlət Universteti, baş müəllim

tuqra_babayeva@mail.ru

Açar sözlər: inteqrasiya, valyuta, pul-kredit siyasəti, Avropa İttifaqı, qloballaşma, konvergensiya, Maastrix sazişi

Avropa İttifaqı inteqrasiya bloku qlobal səviyyədə gedən və tamamilə obyektiv səciyyə daşıyan iqtisadi regionalizm prosesləri içərisində özünün ifrat dinamizmi və sistemliliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu inteqrasiya blokunda iqtisadi regionalizm əvvəlcə funksional-sahəvi səciyyə daşımış, sonrakı proseslərdə isə ümumiləşdirici məhdudiyət kəsb etməyə başlamışdır. Məhz bu anlamda Avropa İttifaqı inteqrasiya blokunun təkamül tarixini üç mərhələyə bölməyi məqsədəuyğun hesab edilir.

1. funksional sahəvi xarakterli inteqrasiya əlaqələrinin yaradılması;
2. ümumbazar tipli regional inteqrasiya mexanizminin formalaşdırılması;
3. iqtisadi valyuta ittifaqı formasında regional iqtisadi inteqrasiya blokunun təşkili.

Birinci mərhələ 1951-1958-ci illəri əhatə edir. Həmin illər ərzində Avropa kömür və polad birliyi, eləcə də Avropa atom enerjisi üzrə əməkdaşlıq təşkilatı yaradılmışdır. Müqavilə iqtisadi fəaliyyət azadlığının regional səviyyəyə qədər gücləndirilməsini nəzərdə tutan müddəaların 12 il ərzində həyata keçirilməsini və nəticə olaraq ümumbazarın formalaşdırılmasını nəzərdə tutmuşdur. Burada, əsasən, xarici ticarət məhdudiyətlərinin (tarif və qeyri-tarif tənziqlənmə) aradan qaldırılması, qeyd edilən müddət ərzində kapital, əmtəə və ixrac qüvvəsinin regiondaxili sərbəst hərəkətinin təmini, mühüm əhəmiyyət kəsb edən sferalarda vahid blok siyasətinin həyata keçirilməsi, rəqabətin normal gedişi üçün əlverişli ilkin şərtlərin formalaşması nəzərdə tutulurdu. Avropa İttifaqı inteqrasiya blokunun təkamül tarixində ikinci mərhələ 1968-1990-cı illəri əhatə edir. Bu mərhələdə artıq regional bütövlüyü özündə ehtiva edən ümumbazarın formalaşması prosesi başa çatmış, eləcə də sözügedən inteqrasiya blokunun say tərkibi əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməmişdir. Belə ki, 1970-ci illərin əvvəllərində Böyük Britaniya, İrlandiya və Danimarka, 1981-ci ildə Yunanıstan, 1986-cı ildə Portuqaliya və İspaniya, 1994-cü ildə isə Avstraliya, İsveç və Finlandiya bloka üzv olmuşdur. Şərqi Avropa ölkələrinin də daxil olduğu növbəti genişlənmə isə 2005-ci ildə olmuşdur. Bununla da Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin ümumi sayı 27-yə çatmışdır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqı ayrıca götürülmüş inteqrasiya bloku kimi yalnız regional çərçivədə qalmağı öz qarşısına məqsəd qoymuşdur. Belə ki, Türkiyə 1995-ci ildən Avropa Gömrük İttifaqının üzvüdür. Eləcə də bu inteqrasiya blokunun assosiativ üzvlərinin sayı artıq 75-ə çatmış və bu sıradan, əsasən, Asiya, Afrika və Karib hövzəsi ölkələri yer almaqdadır. Beləliklə, Avropa İttifaqının inteqrasiya bloku kimi inkişafı tarixində ikinci mərhələ vahid iqtisadi məkanın formalaşdırılması üçün zəruri olan şərtlərin ortalığa qoyulması ilə başa çatmışdır. Bu istiqamətdə 1987-ci ildə qəbul edilmiş Vahid Avropa Aktı mühüm rol oynamışdır [1, s.56]. Həm regionda, həm də qlobal səviyyədə gedən sosial–siyasi və iqtisadi proseslərin daxili təbiəti elədir ki, hər hansı bir şəkildə yenidən parçalanma, yaxud inteqrasiyayaqədərki dövrün siyasi situasinya geri qaytarmaq həm mümkünsüzdür, həm də ən arzuolunmaz nəticələrlə yekunlaşar. Avropa İttifaqında inteqrasiya proseslərinin dönməzliyi artıq təmin olunmuşdur və buna görə də yalnız siyasi-iqtisadi aspektlərdən regional bütövlüyə nail olmaq mümkündür [2, s.126].

Həmidova A.M. Hal-hazırda Avropa İttifaqının əsas regional hakimiyyət orqanları aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Avropa Şurası İttifaqın ali idarəetmə orqanıdır.

2. Nazirlər Soveti İttifaqın qanunverici orqanıdır. Regional miqyaslı əksər siyasi tədbirlər bu qurum tərəfindən qanunlaşdırılır və həyata keçirilir. Nazirlər Sovetində (Vahid Avropa Aktına əsasən) səsvermə 2/3 səs çoxluğu ilə həyata keçirilir və səs kvotaları üzv ölkələrin iqtisadi gücünə görə müəyyənləşdirilmişdir. Bu strukturun nəzdində 50 komitə fəaliyyət göstərir.

3. Avropa Komissiyası. Qanun layihələrini hazırlayaraq Nazirlər Sovetinə təqdim etməklə bərabər, icraçı orqan kimi fəaliyyət göstərir və həyata keçirilən əksər fəaliyyət sferalarında birbaşa idarəedici qurum və nəzarətçi keyfiyyətində çıxış edir.

4. Avropa Parlamenti məşvərətçi və nəzarətedici orqandır. Avropa İttifaqının komissiyası və Nazirlər Sovetinin fəaliyyətinə nəzarət etməklə yanaşı, inteqrasiya blokunun büdcəsini təsdiq edir.

5. Məhkəmə inteqrasiya blokunda Ali Məhkəmə nəzarətini həyata keçirir.

Müasir qloballaşma şəraitinin altında olan, daha doğrusu, bu prosesin hərəkətverici qüvvələrindən biri kimi çıxış edən regional inteqrasiya blokunda vahid iqtisadi məkanın formalaşdırılması valyuta inteqrasiyasından birbaşa asılılıqdadır. Belə ki, tədqiqat materiallarında göstəriləyi kimi, Avropa İttifaqında vahid hüquqi məkanın təşəkkülü prosesi, demək olar ki, başa çatmışdır. Xarici ticarət, aqrar siyasət, vergi - maliyyə və pul - kredit siyasəti və s. sferalarında yalnız ittifaq qanunvericiliyi fəaliyyətdədir. Deməli, problemin, ilkin olaraq, qoyuluşu tərzindən valyuta inteqrasiyasının zəruriliyi və qaçılmazlığı meydana çıxır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqında həyata keçirilən valyuta inteqrasiyasını tarixi baxımdan 4 mərhələyə bölmək olar:

1. Hələ 1949-cu ildən başlanan və ümumbazarın formalaşdığı dövrə (1969) qədər davam edən vaxt intervalında həyata keçirilən tədbirlər. Bu istiqamətdə bir sıra real nəticələr verən sazişlər imzalanmışdır. Məsələn: 1949-cu ildən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının 17 üzv ölkəsi arasında Avropa daxili ödəniş və konsepsiyalar haqqında Sazişi, 1950-ci ildə Avropa tədiyyə ittifaqı çəxtərəfli klirinq haqqında Sazişi; 1958- 1961- ci illərdə Valyutaların dönərliyinin tətbiqi haqqında Sazişi misal göstərmək olar.

2. Avropa Valyuta Sisteminin formalaşdırıldığı dövr (1969-1979-cu illər). 1969-cu ildə keçirilən Haaqa konfransında həm iqtisadi, həm də valyuta ittifaqının yaradılması haqqında Berner planı qəbul edilmişdir. Bu planın reallaşdırılması 10 il müddətinə nəzərdə tutulmuş və həyata keçirilmişdir. Məhz həmin dövrdə Avropa valyuta Əməkdaşlığı Fondu, Avropa İnvestisiya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s. tipli maliyyə qurumları təşkil olunmuşdur.

3. Valyuta inteqrasiyasının üçüncü mərhələsi 1979-1990-cı illəri əhatə edir. Bu dövrün xarakterik xüsusiyyətlərini iki aspektdə nəzərdən keçirmək olar. Valyuta inteqrasiyası sferasında formalaşdırılan əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi və bu məqsədlə Avropa İttifaqı inteqrasiya blokunda məqsədyönlü institutsional dəyişikliklərin aparılması zəruriliyi 1987-ci ildə qəbul edilmiş Vahid Avropa Aktında hüquqi baxımdan təsbit edilmişdir.

4. Avropa İttifaqında Valyuta inteqrasiyasının həyata keçirilməsinin dördüncü mərhələsi (1990-cı ildən etibarən) məhz özündən əvvəlki dövrdə aparılan araşdırmalar nəticəsində əldə edilən yekunlara əsaslanır. İnteqrasiya proseslərini sürətləndirmək məqsədi ilə 1952-ci ildə imzalanmış Roma müqaviləsinə bir sıra dəyişikliklər həyata keçirilmiş və 1991- ci ildə Maastrixt Sazişi ilə qeyd edilən proses durğunluq nöqtəsindən çıxarılmışdır. Belə ki, 1990-cı illərin əvvəllərində blokdaxili qarşılıqlı əlaqələrdə valyuta məhdudiyətləri sıfır variant ilə aradan qaldırılmış, 1994-cü ildə Avropa Valyuta Əməkdaşlığı Fondu Avropa Valyuta institutu ilə əvəz olunmuş, Mərkəzi Banklar sisteminin tərkibinə, Nazirlər Şurasının birbaşa rəhbərliyi altında üzv ölkələrin iqtisadi, valyuta və pul-kredit siyasətinin əlaqələndirilməsinə xüsusi diqqət yönəldilmiş, 1977-ci ildə Avropa Mərkəzi Bankı yaradılmış və yekun olaraq 2002-ci ildə vahid valyutaya – avroya keçid başa çatmışdır [3].

Avropa İttifaqının faktiki olaraq lider ölkəsinə çevrilən AFR konvergeniya kriteriyaları ilə yanaşı, Sabitlik Paktı imzalamağı tövsiyə edirdi. Bu Pakta görə, Valyuta ittifaqına daxil olan ölkələrdə büdcə kəsiri ÜDM-in bir faizindən çox olmamalı (1 yanvar 1999-cu ilə qədər olan dövrdə), əgər bu səviyyə 3 faizlik həddi aşarsa, həmin ölkəyə cəza sanksiyaları tətbiq olunmalıdır. Eyni zamanda real işlək mexanizmi olan Valyuta İttifaqının yaradılması və vahid regional valyutanın tətbiqi üzv-ölkələrin büdcə suverenliyinin itirilməsinə səbəb olmaqla, ciddi siyasi problem yarada bilər. İqtisadi və Valyuta İttifaqı yaradan 12 ölkə 1 yanvar 2002-ci ildən vahid regional valyuta olan avroya keçidi təmin etmişdir. Bu prosesdə Böyük Britaniyanın kənar qalması, ümumiyyətlə, həmin ölkənin Avropada gedən inteqrasiya proseslərinə fərqli mövqedən yanaşması ilə bağlıdır. Eyni zamanda göstərmək lazımdır ki, avronun beynəlxalq səviyyədə möhkəmlənməsi əksər keçid iqtisadiyyatlı ölkələr, o cümlədən Azərbaycan Respublikası üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, iqtisadiyyatın dollarlaşması dərəcəsi azalmaqla ölkənin regional və dünya bazarlarında alternativ strategiyalardan istifadə etmə imkanları və manevr etmə qabiliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə arta bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva G.C. Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə münasibətlərinin tədqiqi. Bakı: 2008, 210 s.
2. Ələkbərov Ə.H., Vəliyev M.Ə., Məmmədov S.M. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər. Bakı: Çarşıoğlu, 2010, 650 s.
3. AR Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları. 2006-2010-cu illər.

РЕЗЮМЕ

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕХАНИЗМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНТЕГРАЦИОННОЙ ГРУППЫ ЕВРОСОЮЗА

Гамидова А.М.

Ключевые слова: интеграция, валюта, финансово-кредитная политика, глобализация, конвергенция, Евросоюз, Маастрихское соглашение

В статье исследованы основные особенности интеграционного блока Евросоюза и механизм его деятельности, отображены этапы истории эволюции этого блока, рассмотрены периоды проводящейся валютной интеграции.

SUMMARY

MAIN FEATURES AND ACTIVITY MECHANISMS OF INTEGRATION GROUP OF EUROPEAN UNION

Hamidova A.M.

Key words: integration, currency, financial-credit policy, European Union, globalization, convergence, the Maastricht agreement

In the article main features of European integration bloc and its activity mechanisms are discussed. The evolution stages of economic integration of this bloc, the present situation of economic and integration processes in European Union, are also studied in this article.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	26.05.2017
	Son variant	19.03.2018